

شورای سیاست‌گذاری حوزه‌های علمیه خاوران

مرکز مدیریت حوزه علمیه خاوران

معاونت پژوهش

عنوان:

تأثیر قوامیت مرد و ولایت پدر بر امنیت اجتماعی با تمرکز بر پیشگیری، کنترل و جبران انحرافات اجتماعی

استاد راهنما:

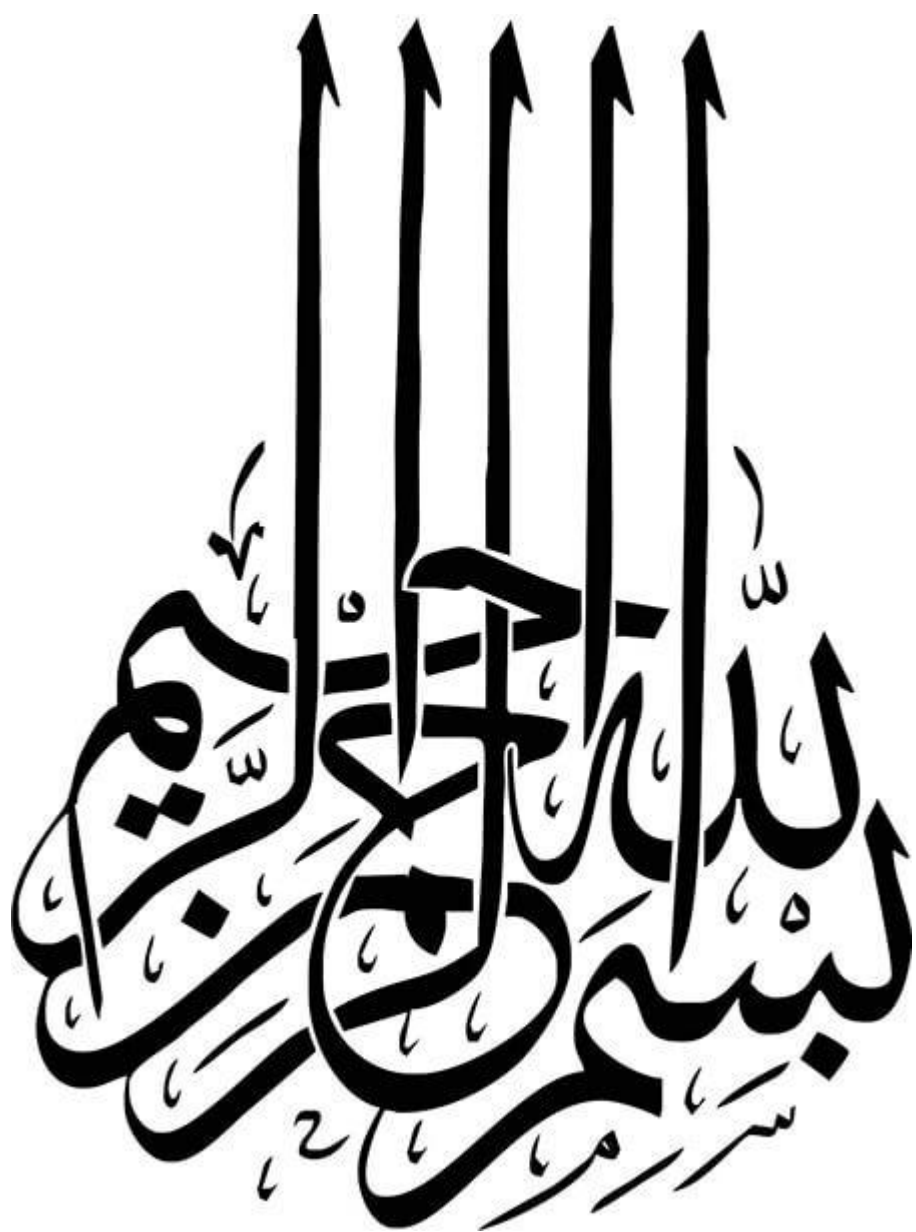
حجت‌الاسلام والمسلمین فاضل حسامی

نگارنده:

سیده زینب بهروزنژاد

سال تدوین

۱۴۰۴

بسم الله الرحمن الرحيم

سپاس بی‌کران خدای متعال را که آدمی را به زیور عقل و اندیشه آراست، راه حقیقت را با فروغ وحی روشن ساخت و درهای معرفت را به روی طالبان دانش گشود. ستایش پروردگاری که هستی را به حکمت آفرید و نظام عالم را بر پایه عدل و رحمت برپا داشت و بر بندگان خویش نعمت علم را ارزانی فرمود تا چراغ هدایت در دل‌ها فروزان گردد.

دروود و سلام بر پیامبر بزرگوار اسلام، حضرت محمد مصطفی (صلی الله علیه و آله)، که آموزگار مهر، حکمت و آزادگی است و بر خاندان پاکش که همواره پاسداران حقیقت و فریادگران عدالت در تاریخ بشریت بوده‌اند.

این متن، قطره‌ای کوچک از دریای حقیقت‌جویی و تلاشی صادقانه برای فهم و تبیین مبانی دین و خدمت به ساحت علم است؛ کوششی که به توفیق الهی و با امید به رضایت حضرت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) سامان یافته است. باشد که این اندک در پیشگاه ذات اقدس الهی پذیرفته و گامی هرچند ناچیز در مسیر اعتلای فرهنگ و اندیشه اسلامی باشد.

«پروردگارا! از ما بپذیر که همانا تو شنوا و دانایی»

تقدیر و تشکر

سپاس و ستایش خدای متعال را که توفیق پژوهش و نگارش این پایان‌نامه را در سایه لطف و عنایت بی‌پایان خود به این بنده عطا فرمود. بی‌گمان، این اثر حاصل راهنمایی‌ها، تلاش‌ها و همکاری‌های افرادی است که در طول مسیر پژوهش، اینجانب را از یاری علمی و معنوی خود محروم نساختند.

بر خود لازم می‌دانم مراتب سپاس‌گزاری و قدردانی صمیمانه خود را از استاد راهنما، حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین فاضل حسامی، اظهار نمایم؛ استاد ارجمندی که با دانش گسترده، دقت نظر علمی، حوصله ستودنی و راهنمایی‌های ارزنده، مسیر پژوهش را برای اینجانب روشن ساختند و با رهنمودهای عمیق و تجربه‌های ارزشمندشان، نقش مهمی در تکمیل این نوشته ایفا نمودند. همچنین از سایر استادان گران‌قدر، دوستان گرامی و خانواده عزیزم به‌ویژه همسر عزیزم که با صبر، دلگرمی و همراهی همیشگی خویش، مشوق من در پیمودن این مسیر علمی بودند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌کنم. امید که این تلاش ناچیز در پیشگاه پروردگار متعال پذیرفته آید و گامی کوچک در مسیر خدمت به علم و جامعه اسلامی باشد.

چکیده

در مواجهه با چالش روزافزون انحرافات اجتماعی و تضعیف نهاد خانواده، امنیت اجتماعی به یکی از دغدغه‌های اصلی جوامع تبدیل شده است. پژوهش حاضر با هدف تبیین و تحلیل الگوی تأثیرگذاری مسئولیت‌های «قوامیت مرد» و «ولایت پدر» بر امنیت اجتماعی، از منظر متون اسلامی انجام پذیرفته است. این تحقیق در صدد پاسخ به این پرسش اصلی است که این دو مفهوم چگونه از طریق سازوکارهای سه‌گانه پیشگیری، کنترل و جبران انحرافات، به تقویت امنیت اجتماعی منجر می‌شوند. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. داده‌های تحقیق از طریق مطالعه کتابخانه‌ای و با تمرکز بر آیات قرآن کریم و روایات معصومین (ع) و با استناد به تفاسیر و منابع معتبر فقهی و حدیثی گردآوری و تحلیل شده‌اند. یافته‌ها نشان داد که قوامیت و ولایت، نه به معنای سلطه، بلکه به مثابه «مدیریت مسئولانه» و «سرپرستی تربیتی» عمل می‌کنند. این دو مسئولیت، یک نظام دفاعی چندلایه را در برابر انحرافات فعال می‌سازند: (۱) در لایه پیشگیری، با تأمین امنیت اقتصادی و روانی و الگوسازی اخلاقی، ریشه‌های انحراف را می‌خشکانند. (۲) در لایه کنترل، با مدیریت بحران‌های داخلی (مانند نشوز) و نظارت بر محیط فرزندان، از گسترش ناهنجاری جلوگیری می‌کنند. (۳) در لایه جبران، با ترمیم خسارت‌های مادی و حیثیتی ناشی از انحراف، نظم اجتماعی را بازسازی می‌نمایند. این تحقیق با پر کردن شکاف تحقیقاتی موجود، یک الگوی کارکردی ارائه می‌دهد که نشان می‌دهد التزام صحیح به قوامیت و ولایت، از طریق تقویت انسجام و کارآمدی خانواده، به طور مستقیم به کاهش انحرافات و در نتیجه، استقرار امنیت اجتماعی پایدار کمک می‌کند. این الگو راهکاری بنیادین و درون‌زا برای مواجهه با آسیب‌های اجتماعی معاصر ارائه می‌دهد.

کلیدواژه‌گان: قوامیت مرد، ولایت پدر، امنیت اجتماعی، انحرافات اجتماعی، پیشگیری، کنترل، جبران.

فهرست مطالب

مقدمه	۱
فصل اول: کلیات، مفاهیم و مبانی نظری تحقیق	۴
گفتار نخست: کلیات تحقیق	۵
۱. بیان مسئله	۵
۲. اهمیت و ضرورت	۶
۳. پیشینه تحقیق	۶
۴. سوالات تحقیق	۹
۱. سوال اصلی	۹
۲. سوالات فرعی	۹
۵. فرضیه تحقیق	۹
۶. اهداف تحقیق	۱۰
۷. روش پژوهش	۱۰
گفتار دوم: مفاهیم تحقیق	۱۲
۱. خانواده	۱۲
۱. معنای لغوی	۱۲
۲. معنای اصطلاحی	۱۳
۲. قوامیت	۱۵
۱. معنای لغوی	۱۵
۲. معنای اصطلاحی	۱۶
۳. ولایت	۱۸
۱. معنای لغوی	۱۸

۲. معنای اصطلاحی	۱۸
۴. انحرافات اجتماعی	۲۰
۱. معنای لغوی	۲۰
۲. معنای اصطلاحی	۲۱
۵. امنیت اجتماعی	۲۲
۱. معنای لغوی	۲۲
۲. معنای اصطلاحی	۲۳
گفتار سوم: مبانی نظری تحقیق	۲۴
۱. آرای مفسران درباره قوامیت	۲۴
۱. رویکرد افراطی (حاکمیت مطلق مرد)	۲۵
۲. رویکرد تفریطی (تاریخی‌نگری و نسبی‌گرایی)	۲۵
۳. رویکرد اعتدالی (مدیریت مسئولانه)	۲۶
۲. محدوده قوامیت	۲۶
۳. دلایل قوامیت مردان	۲۸
۱. دلایل عقلی	۲۸
۲. ادله نقلی	۳۰
۵. محدوده ولایت پدر	۳۱
۶. انواع انحرافات اجتماعی	۳۴
نتیجه‌گیری	۳۵
فصل دوم: تأثیر قوامیت مرد و ولایت پدر بر امنیت اجتماعی با تمرکز بر پیشگیری از انحرافات اجتماعی	۳۷
مقدمه	۳۸

- گفتار اول: تأثیر قوامیت مرد بر امنیت اجتماعی با پیشگیری از انحرافات اجتماعی ۳۹
۱. تأثیر قوامیت مرد بر امنیت اجتماعی با پیشگیری از انحرافات اجتماعی از دیدگاه آیات قرآن ۴۰
۱. رویکردهای مفسران در تفسیر قوامیت ۴۰
- دیدگاه اول: سرپرستی عام و رهبری اجتماعی ۴۱
- دیدگاه دوم: مدیریت در چارچوب نهاد خانواده ۴۱
- دیدگاه سوم: تحدید سرپرستی به حقوق و تکالیف مشخص فقهی ۴۱
- دیدگاه چهارم: قوامیت به مثابه کارگزاری و خدمت‌گزاری ۴۲
۱. قوامیت در ساحت تأمین اقتصادی و پیشگیری از انحرافات ناشی از فقر ۴۳
۲. قوامیت در ساحت مدیریت تربیتی و حفاظت اخلاقی ۴۵
۱. ابعاد جسمی و فیزیولوژیک ۴۶
۲. ابعاد روان‌شناختی و عاطفی ۴۷
۲. تأثیر قوامیت مرد بر امنیت اجتماعی با پیشگیری از انحرافات اجتماعی از دیدگاه روایات ۴۹
۱. قوامیت در ساحت معماری هویت و شخصیت اخلاقی ۵۰
۲. قوامیت در ساحت ظرفیت‌سازی و تأمین مسیرهای مشروع ۵۴
۳. قوامیت در ساحت رعایت و پاسداری از حقوق ۵۸
- گفتار دوم: تأثیر ولایت پدر بر امنیت اجتماعی با پیشگیری از انحرافات اجتماعی ۶۱
۱. تأثیر ولایت پدر بر امنیت اجتماعی با پیشگیری از انحرافات اجتماعی از دیدگاه آیات ۶۲
۱. ولایت در ساحت صیانت و حفاظت اخلاقی ۶۳
۲. ولایت در ساحت تأمین اقتصادی ۶۵
۳. ولایت در ساحت هدایت و نظارت بر روابط اجتماعی ۶۷
۱. تمرکز کردن غرایز و تأثیر آن بر پیشگیری از انحرافات: ۶۷
۲. نظارت بر سلامت انتخاب و تأثیر آن بر ثبات خانواده و جامعه: ۶۸

۳. ایجاد ثبات و کاهش جرم	۶۸
۲. تأثیر ولایت پدر بر امنیت اجتماعی با پیشگیری از انحرافات اجتماعی از دیدگاه روایات	۶۹
۱. ولایت پدر به مثابه الگوی رفتاری	۷۰
۲. ولایت در ساحت تعلیم و تأدیب (آموزش و پرورش)	۷۲
۳. ولایت در ساحت تأمین و حمایت حقوقی-اقتصادی	۷۷
نتیجه‌گیری	۷۹
فصل سوم: تأثیر قوامیت مرد و ولایت پدر بر امنیت اجتماعی با تمرکز بر کنترل انحرافات اجتماعی	۸۱
مقدمه	۸۲
گفتار اول: تأثیر قوامیت مرد بر امنیت اجتماعی با تمرکز بر کنترل انحرافات اجتماعی	۸۳
۱. تأثیر قوامیت مرد بر امنیت اجتماعی با کنترل انحرافات اجتماعی از دیدگاه آیات	۸۴
۱. قوامیت مرد در ساحت گفتمان ارشادی (موعظه)	۸۵
۱. موعظه به مثابه کنترل پیشگیرانه و غیرتهاجمی	۸۷
۲. موعظه به مثابه فعال‌سازی کنترل درونی و حفظ کرامت	۸۸
۳. موعظه به مثابه یک الزام حقوقی برای جلوگیری از سوءاستفاده	۸۸
۲. قوامیت مرد در ساحت واکنش عاطفی (هجر)	۸۹
۳. قوامیت مرد ساحت اقتدار تأدیبی (ضرب)	۹۰
۲. تأثیر قوامیت مرد بر امنیت اجتماعی با تمرکز بر کنترل انحرافات همسر از دیدگاه روایات	۹۳
۱. ساحت‌های سه‌گانه	۹۴
أ) موعظه	۹۴
ب) هجر در بستر	۹۴
ج) ضرب غیر مبرح	۹۵
۲. پیوند روایات با امنیت اجتماعی از مسیر کنترل همسر	۹۵

۳. قوامیت و کنترل انحرافات اجتماعی از طریق نظارت بر تعاملات همسر	۹۶
۴. تحلیل اجتماعی-اخلاقی: قوامیت به مثابه سازوکار کنترل اجتماعی	۹۷
گفتار دوم: تأثیر ولایت پدر بر امنیت اجتماعی با تمرکز بر کنترل انحرافات اجتماعی	۹۸
۱. تأثیر ولایت پدر بر امنیت اجتماعی با تمرکز بر کنترل انحرافات اجتماعی از دیدگاه آیات	۹۹
۱. ولایت وقایه‌ای: بنیاد کنترل انحرافات از طریق حفاظت پیشگیرانه	۱۰۰
۲. ولایت توجیهی: الگوی کنترل انحرافات از طریق هدایت و تربیت	۱۰۰
۳. ولایت مراقبتی: کنترل انحرافات از طریق نظارت و مرزبانی	۱۰۱
۴. ولایت کفالتی: کنترل انحرافات از طریق تأمین و توانمندسازی	۱۰۲
۲. تأثیر ولایت پدر بر امنیت اجتماعی با تمرکز بر کنترل انحرافات اجتماعی از دیدگاه روایات	۱۰۳
۱. انواع ولایت پدر بر فرزند	۱۰۳
۱. ولایت تربیتی	۱۰۳
۲. ولایت مراقبتی	۱۰۴
۳. ولایت تأدیبی	۱۰۵
۲. ولایت پدر و کنترل انحرافات اجتماعی فرزند از طریق نظارت بر محیط	۱۰۶
نتیجه‌گیری	۱۰۶
فصل چهارم: تأثیر قوامیت مرد و ولایت پدر بر امنیت اجتماعی با تمرکز بر جبران انحرافات اجتماعی	۱۰۹
مقدمه	۱۱۰
گفتار اول: تأثیر قوامیت مرد بر امنیت اجتماعی با تمرکز بر جبران انحرافات اجتماعی	۱۱۰
۱. تأثیر قوامیت مرد بر امنیت اجتماعی با رویکرد جبران انحرافات اجتماعی از دیدگاه آیات	۱۱۱
۱. مسئولیت اصلاحی در برابر انحراف	۱۱۲
۱. تفضیل به مثابه تمایز کارکردی و مبنای مسئولیت جبرانی	۱۱۲

۱. جبران شناختی: ترمیم و بازسازی باورهای انحرافی

مهم‌ترین سطح ولایت پدر، جبران انحرافات فکری و عقیدتی فرزند است. کلام امیرالمؤمنین (ع) در تشبیه قلب نوجوان به «زمین خالی»، یک اصل بنیادین در جامعه‌شناسی انحرافات را تبیین می‌کند. اگر بذر یک تفکر انحرافی (مانند افراط‌گرایی، پوچ‌گرایی یا فرقه‌های مخرب) در این زمین کاشته شود، ولایت پدر ایجاب می‌کند که با مبادرت به ادب‌آموزی (فَبَادَرْتُكَ بِالْأَدَبِ قَبْلَ أَنْ يَفْسُوَ قَلْبُكَ)، آن بذر مسموم را ریشه‌کن کرده و با کاشت بذر عقلانیت و اعتدال، آسیب شناختی وارد شده را جبران نماید. این اقدام، جبران یک تهدید مستقیم علیه امنیت اجتماعی است، زیرا خطرناک‌ترین انحرافات، ریشه در باورهای نادرست دارند.

۲. جبران محیطی و معنوی: ترمیم بستر رویش انحراف از طریق رزق حلال

روایات اسلامی بر یک اصل عمیق تأکید دارند: طهارت اقتصادی پدر، بر ساختار روحانی فرزند تأثیر مستقیم دارد. پدری که خانواده خود را با مال حرام (أَكَلَ الْحَرَامَ) تغذیه می‌کند، یک محیط معنوی مسموم ایجاد کرده و به صورت سیستماتیک، فطرت فرزند را تخریب می‌کند. این فرزند، از نظر روحی برای پذیرش انحراف آماده می‌شود. در چنین شرایطی، تلاش‌های تربیتی پدر بی‌اثر است، زیرا او نمی‌تواند انحرافی را جبران کند که خود بذر آن را کاشته است. قدرتمندترین شاهد تاریخی بر این مدعا، خطبه امام حسین (ع) در روز عاشورا است که خطاب به سپاه دشمن فرمودند علت عدم پذیرش سخن حق ایشان، این است که «مُلِئْتُ بِطُؤُنِكُمْ مِنَ الْحَرَامِ» (شکم‌هایتان از حرام پر شده است).

بنابراین، اولین و مؤثرترین گام جبرانی پدر، ترمیم رفتار اقتصادی خویش و کسب روزی حلال است. این اقدام، محیط معنوی مسموم خانواده را جبران و پاکسازی کرده و بستری سالم برای رشد فرزند فراهم می‌آورد. این جبران بنیادین، مؤثرترین سپر در برابر انحرافات است.

۳. جبران رفتاری: کاربست عدالت ترمیمی به جای تنبیه انتقام‌جویانه

در مواردی که انحراف در رفتار فرزند بروز کرده، روایات بر عدالت ترمیمی به جای انتقام تأکید دارند. هدف از هرگونه اقدام تأدیبی، اصلاح و جبران است، نه تحقیر و آسیب. به همین دلیل قیود شدیدی برای آن تعیین شده تا ابزار جبران، خود به عامل آسیبی عمیق‌تر تبدیل نشود. روشی که امام کاظم (ع) پیشنهاد می‌دهند: «[فرزندت را] زن، با او قهر کن ولی قهرت را طولانی نکن»، یک

سازوکار جبرانی عاطفی هوشمندانه است. این اقدام ضمن نشان دادن جدیت خطا، راه بازگشت و جبران را برای فرزند باز می‌گذارد و به او می‌آموزد که خطاها قابل ترمیم هستند. این رویکرد، از تبدیل شدن فرزند به فردی پرخاشگر و ضداجتماعی جلوگیری کرده و ظرفیت جبران و اصلاح را در شخصیت او نهادینه می‌کند، که این خود بزرگ‌ترین خدمت به امنیت اجتماعی است.

نتیجه‌گیری

تحلیل مبانی نظری و کاربردی دو مفهوم کلیدی «قوامیت مرد» و «ولایت پدر» در چارچوب متون اسلامی، نشان می‌دهد که این دو ساختار، سازوکارهای مکمل و بنیادینی برای مدیریت تبعات اجتماعی انحرافات و تضمین ثبات جامعه هستند. کانون مشترک هر دو مسئولیت، جبران خسارت‌های ناشی از انحراف و کنترل فعالانه آن در محیط خانواده است تا از تسری و تداوم آسیب‌های آن به ساختار کلان جامعه جلوگیری شود.

در گفتار اول، مشخص گردید که قوامیت مرد یک مسئولیت مدیریتی برای جبران خسارت‌های اجتماعی ناشی از انحراف همسر است. با فرض اینکه انحراف از حیطه داخلی خانواده فراتر رفته و آثاری تخریبی بر پیکره اجتماع وارد کرده، نقش شوهر از اصلاح درونی به جبران فعال تغییر می‌یابد. سازوکار کنترلی قرآن (موعظه، هجر، و تأدیب نمادین)، ابزارهایی برای مهار فرد منحرف، توقف آسیب‌رسانی مستمر به جامعه، و الزام او به پذیرش مسئولیت جبران خسارت‌های (مالی یا حیثیتی) وارد شده است. در این دیدگاه، هدف نهایی این سازوکار، نه صرفاً جلوگیری از طلاق، بلکه کنترل یک عامل آسیب‌رسان اجتماعی و ترمیم نظم عمومی از طریق یک واحد مسئولیت‌پذیر خانوادگی است.

در گفتار دوم، ولایت پدری به عنوان یک سازوکار کنترلی برای جبران آسیب‌پذیری‌های فرزند در برابر انحرافات اجتماعی تحلیل شد. این ولایت، پدر را مکلف می‌سازد تا به صورت فعال، تعاملات اجتماعی و کنش‌های عمومی فرزند را مدیریت کند. این کنترل شامل نظارت بر معاشرت‌ها برای جلوگیری از تأثیر دوستان نלבاب، هدایت پوشش و رفتار برای ممانعت از هویت‌یابی با خرده‌فرهنگ‌های انحرافی، و تأمین نیازها برای جبران زمینه‌های اقتصادی بزهکاری

است. ولایت در این منظر، یک فرآیند مصون‌سازی فعال برای جلوگیری از تبدیل شدن فرزند به یک عامل ناامنی در جامعه است و خسارت‌های بالقوه‌ای را که یک فرد تربیت نشده می‌تواند به جامعه وارد کند، پیشاپیش جبران می‌نماید.

در جمع‌بندی نهایی، نظام حقوقی و اخلاقی اسلام، با تعریف مسئولیت‌های قوامیت و ولایت یک سیستم دفاعی دو مرحله‌ای برای امنیت اجتماعی ایجاد کرده است: ولایت پدر با کنترل فرآیند جامعه‌پذیری، به جبران انحرافات در نسل آینده می‌پردازد و قوامیت شوهر با مدیریت و الزام به ترمیم آسیب، به جبران ترمیمی انحرافات فعلی در جامعه کمک می‌کند. موفقیت در اجرای این دو مسئولیت، به طور مستقیم به کاهش ناهنجاری‌ها و استقرار جامعه‌ای با ثبات و امن منجر خواهد شد.

نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف تبیین و تحلیل نظام‌مند تأثیر دو نهاد کلیدی «قوامیت مرد» و «ولایت پدر» بر «امنیت اجتماعی» تدوین گردید. مسئله اصلی تحقیق، بررسی این موضوع بود که ساختار مدیریتی خانواده در اسلام چگونه از طریق سازوکارهای سه‌گانه پیشگیری، کنترل و جبران انحرافات اجتماعی، به مثابه یک راهبرد بنیادین برای صیقلیت از جامعه عمل می‌کند. هدف غایی این تحقیق، ارائه یک الگوی نظری منسجم و مستخرج از منابع اسلامی (قرآن و روایات) بود تا نشان دهد که خانواده، نهادی منفعل در برابر آسیب‌ها نیست، بلکه یک واحد کنش‌گر، پویا و مسئول در مهندسی یک جامعه امن و باثبات است.

یافته‌های این تحقیق که در سه فصل تحلیلی ارائه شد، فرضیه اصلی پژوهش را تأیید کرده و نشان می‌دهد که قوامیت و ولایت، نه مفاهیمی مبتنی بر سلطه، بلکه چارچوب‌هایی مبتنی بر «مدیریت مسئولانه» هستند. این دو، سازوکارهای مکمل و یکپارچه‌ای را برای مدیریت انحرافات در سه سطح ارائه می‌دهند:

در ساحت پیشگیری (فصل دوم): مشخص گردید که قوامیت مرد از طریق تأمین امنیت اقتصادی و ایجاد محیط باثبات اخلاقی، و ولایت پدر از طریق الگوسازی رفتاری، تربیت دینی و تأمین امنیت عاطفی، به مثابه یک سپر دفاعی عمل کرده و ریشه‌های شکل‌گیری انحرافات ناشی از فقر، بحران هویت و خلأهای عاطفی را از بین می‌برند.

در ساحت کنترل (فصل سوم): این پژوهش نشان داد که قوامیت یک پروتکل مدیریتی هوشمند و تدریجی (موعظه، هجر و تأدیب نمادین) برای مهار انحراف «نشوز» در محیط داخلی خانواده ارائه می‌دهد تا از تبدیل آن به یک بحران اجتماعی جلوگیری کند. ولایت پدر نیز از طریق نظارت محیطی، کنترل روابط اجتماعی و اعمال تأدیب متناسب با سن، انحرافات فرزند را شناسایی و مدیریت می‌نماید.

در ساحت جبران (فصل چهارم): یافته‌ها حاکی از آن است که قوامیت، مرد را مکلف به جبران خسارت‌های (مالی یا حیثیتی) ناشی از انحراف همسر به جامعه می‌کند. ولایت نیز پدر را مسئول

ترمیم آسیب‌های اجتماعی ناشی از رفتار فرزندان و بازگرداندن او به مسیر هنجاری می‌داند. این دو نقش، خانواده را به اولین نهاد مسئولیت‌پذیر در برابر پیامدهای انحرافات اعضای خود تبدیل می‌کند.

این یافته‌ها دارای پیامدهای نظری و عملی قابل توجهی هستند.

پیامدهای نظری: این پژوهش با عبور از تفاسیر صرفاً حقوقی یا کلامی، مفاهیم قوامیت و ولایت را در یک چارچوب جامعه‌شناختی-کارکردی بازتعریف می‌کند. این تحقیق یک الگوی نظری ارائه می‌دهد که پیوند میان سطح خرد (روابط درون‌خانوادگی) و سطح کلان (امنیت اجتماعی) را به صورت نظام‌مند تبیین می‌نماید. این الگو، به غنی‌سازی ادبیات نظری در حوزه جامعه‌شناسی خانواده و مطالعات امنیتی از منظر اسلامی کمک شایانی می‌کند.

پیامدهای عملی: نتایج این تحقیق می‌تواند برای نهادهای سیاست‌گذار فرهنگی و اجتماعی در تدوین سیاست‌های خانواده‌محور به منظور کاهش آسیب‌های اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد. همچنین، این الگو برای مشاوران خانواده، مربیان تربیتی و مراکز فرهنگی، یک چارچوب عملی برای آموزش مهارت‌های همسرداری و فرزندپروری مبتنی بر مسئولیت‌پذیری (و نه سلطه‌گری) فراهم می‌آورد و به اصلاح نگرش‌های افراطی یا تفریطی نسبت به این مفاهیم کمک می‌کند.

پژوهش حاضر با وجود تلاش برای ارائه یک تحلیل جامع، با محدودیت‌هایی نیز روبرو بود. محدودیت اصلی، ماهیت نظری و متنی آن است. این تحقیق با روش تحلیل محتوای کیفی بر روی متون دینی انجام شده و فاقد داده‌های میدانی و تجربی برای آزمون کارآمدی این الگو در جوامع معاصر است. محدودیت دیگر، تمرکز انحصاری بر نقش مرد (شوهر و پدر) بود؛ در حالی که نقش مکمل و حیاتی زن (همسر و مادر) در هر سه ساحت پیشگیری، کنترل و جبران انحرافات، نیازمند پژوهشی مستقل است که در این تحقیق به آن پرداخته نشد.

با توجه به یافته‌ها و محدودیت‌های ذکر شده، مسیرهای پژوهشی زیر برای آینده پیشنهاد می‌شود:

پژوهش‌های پیمایشی و تجربی: انجام تحقیقات کمی برای سنجش میزان همبستگی میان ساختارهای خانوادگی مبتنی بر الگوی قوامیت و ولایت مسئولانه با کاهش نرخ بزهکاری در فرزندان.

مطالعات موردی کیفی: بررسی عمیق خانواده‌های موفق در مدیریت بحران برای درک چگونگی اجرای عملی و بومی‌سازی این الگوها در زندگی روزمره.

پژوهش با محوریت نقش زن: انجام تحقیقی موازی با عنوان «تأثیر مدیریت عاطفی و تربیتی مادر بر امنیت اجتماعی» برای تکمیل الگوی ارائه شده در این تحقیق.

مطالعات تطبیقی: مقایسه الگوی اسلامی مدیریت خانواده با سایر الگوهای دینی و سکولار در زمینه تأثیرگذاری بر کاهش انحرافات اجتماعی.

در نهایت، این پژوهش نشان داد که از منظر اسلام، امنیت اجتماعی یک محصول وارداتی یا صرفاً برآمده از نهادهای قهری دولتی نیست، بلکه یک امر ساختاری و درونی است که ریشه در سلامت و کارآمدی نهاد خانواده دارد. مفاهیم قوامیت مرد و ولایت پدر، هنگامی که از تفاسیر نادرست و سطحی پیراسته شده و در معنای حقیقی خود یعنی «مدیریت مسئولانه و سرپرستی حکیمانه» فهمیده شوند، به مثابه دو بازوی قدرتمند برای ساختن خانواده‌ای باثبات و نسلی سالم عمل می‌کنند. این الگو، با مدیریت انحرافات در سه سطح پیشگیری، کنترل و جبران، از تبدیل خانواده به یک واحد آسیب‌زا جلوگیری کرده و آن را به کارگاه اصلی تولید امنیت برای جامعه تبدیل می‌کند. بنابراین، بازاندیشی و احیای این مسئولیت‌های بنیادین، راهکاری کارآمد برای مواجهه با بحران‌های اجتماعی معاصر و حرکت به سوی جامعه‌ای امن و با فضیلت است.

کتابنامه

قرآن کریم

نهج البلاغه

۱. کتاب‌ها

۱. کتاب فارسی

- افتخاری، اصغر، ۱۳۹۰، امنیت اجتماعی در اندیشه اسلامی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- بکر، هوارد، ۱۳۸۶، غریبه‌ها: مطالعاتی در باب جامعه‌شناسی کج‌روی، ترجمه: ناصر موفقیان، تهران: نشر نی.
- جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۸۸، تسنیم، قم: مرکز نشر اسراء.
- .....، ۱۳۹۰، فلسفه حقوق، قم: مرکز نشر اسراء.
- دهخدا، علی‌اکبر، ۱۳۷۷ش، لغت‌نامه دهخدا، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- زیبایی‌نژاد، محمدرضا، ۱۳۹۱، جایگاه خانواده و جنسیت در نظام تربیت رسمی، قم: انتشارات دفتر مطالعات و تحقیقات زنان و مرکز نشر هاجر.
- ساروخانی، باقر، ۱۳۹۳، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده، تهران: انتشارات سروش.
- شریعتی، علی، ۱۳۸۵، جامعه‌شناسی دین، تهران: انتشارات الهام.
- طباطبایی، سید محمدحسین، ۱۳۷۴، تفسیر المیزان، ترجمه: سید محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۷، حقوق مدنی: خانواده، تهران: نشر میزان.
- گیدنز، آنتونی، ۱۳۹۰، جامعه‌شناسی، ترجمه: منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- مرتون، رابرت، ۱۳۸۰، نظریه و ساختار اجتماعی، ترجمه: احمد احمدی، تهران: نشر شیرازه.
- مطهری، مرتضی، ۱۳۷۴، نظام حقوق زن در اسلام، قم: انتشارات صدرا.
- .....، ۱۳۸۹، مجموعه آثار، تهران: انتشارات صدرا.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، ۱۳۷۴ش، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه.

۲. کتاب عربی

آمدی، عبدالواحد بن محمد، ۱۳۶۳ش، غرر الحکم و درر الکلم، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، ۱۴۰۴ق، تحف العقول عن آل الرسول، قم: انتشارات جامعه مدرسین.

ابن فارس، احمد بن فارس بن زکریا، ۱۴۰۴ق، معجم مقاییس اللغة، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.

ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۴۱۴ق، لسان العرب، بیروت: دار صادر.

ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۳۶۳ش، من لا یحضره الفقیه، تهران: دار الکتب الاسلامیه.

ابن عباس، عبدالله بن عباس، ۱۴۱۲ق، جامع البیان فی تأویل القرآن، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

ابن کثیر، اسماعیل بن عمر، ۱۴۱۹ق، تفسیر القرآن العظیم، بیروت: دار طیبہ للنشر و التوزیع.

جصاص، احمد بن علی، ۱۴۰۵ق، احکام القرآن، بیروت: دار الکتب العلمیه.

جمعی از نویسندگان، ۱۴۲۹ق، موسوعه احکام الاطفال وادلتها، قم: مرکز فقهی ائمه اطهار(ع).

حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۴۰۹ق، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل البيت.

حلی، ابوالقاسم جعفر بن حسن (محقق حلی)، ۱۴۰۸ق، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، قم: انتشارات مؤسسه اسماعیلیان.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۴۱۲ق، مفردات ألفاظ القرآن، دمشق: دار القلم.

زغلول، ابوهاجر محمدسعید، ۱۴۱۰ق، موسوعه اطراف الحديث النبوی، بیروت: دارالفکر.

زمخشري، محمود بن عمر، ۱۴۰۷ق، الکشاف، بیروت: دار الکتاب العربی.

سبحانی، جعفر، ۱۴۲۶ق، الموجز فی اصول الفقه، قم: مؤسسه امام صادق (ع).

سیستانی، سید علی، ۱۴۱۶ق، منهاج الصالحین، قم: دفتر آیت الله سیستانی.

سید مرتضی، علی بن حسین، ۱۴۴۱ق، الشافی فی الإمامه، قم: مؤسسه النشر الإسلامی.

سیوطی، عبدالرحمن بن ابی بکر، ۱۴۰۴ق، الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور، بیروت: دار الفکر.

شهید ثانی، زین‌الدین بن علی، ۱۴۳۱ق، منیه‌المزید، بیروت: مؤسسه‌التاریخ العربی

شیخ طوسی، محمد بن حسن، ۱۳۸۷ق، المبسوط فی فقه‌الامامیه، تهران: مکتبه‌المرتضویه.

.....، ۱۴۰۹ق، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

صادقی تهرانی، محمد، ۱۳۶۵، الفرقان فی تفسیر القرآن، قم: انتشارات فرهنگ اسلامی.

طبرسی، احمد بن علی، ۱۴۰۳ق، الاحتجاج، مشهد: نشر المرتضی.

طبرسی، فضل بن حسن، ۱۳۷۲، مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات ناصر خسرو.

طبری، محمد بن جریر، ۱۴۱۲ق، جامع‌البیان فی تأویل القرآن، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

فخر رازی، محمد بن عمر، ۱۴۲۰ق، التفسیر الکبیر (مفاتیح‌الغیب)، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

فراهیدی، خلیل بن احمد، ۱۴۰۹ق، کتاب‌العین، قم: نشر اسماعیلیان.

قرطبی، محمد بن احمد، ۱۳۶۴ش، الجامع لأحكام القرآن، تهران: انتشارات ناصر خسرو.

کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۴۰۷ق، الکافی، تهران: دار الکتب الاسلامیه.

مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳ق، بحار الأنوار، بیروت: مؤسسه‌الوفاء.

محدث نوری، حسین، ۱۴۰۸ق، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسه آل‌البیت.

مغنیه، محمدجواد، ۱۴۲۴ق، التفسیر الکاشف، قم: دار الکتب الاسلامی.

مفید، محمد بن محمد بن نعمان، ۱۴۱۳ق، الاختصاص، قم: کنگره شیخ مفید.

موسوی خمینی، سید روح‌الله، ۱۴۰۸ق، تحریر الوسیله، قم: دفتر انتشارات اسلامی.

نجفی، محمدحسن، ۱۳۶۲، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، تهران: دار احیاء التراث العربی.

ورام، ابن ابی فراس، بی‌تا، تنبیه‌الخواطر و نزهة‌النواظر، قم: انتشارات کتابفروشی ورام.

۲. مقالات

احمدیان، محمد، سماواتی، حامد، محسنی، محمدرضا، ۱۴۰۰، «تکلیف والدین در تربیت و پیشگیری از انحرافات اطفال و نوجوانان از دیدگاه فقهی و حقوقی»، فصلنامه علمی پژوهشی حقوق اسلامی، دوره ۱۸، شماره ۶۶، صفحات ۱-۲۶.

تقوی پور، محمدرضا و همکاران، بهار ۱۳۹۶، «الگوی جامع خانواده تراز در اندیشه اسلامی»، فصلنامه فرهنگی-تربیتی زنان و خانواده، دوره ۱۱، شماره ۳۸، صفحات ۱۱۹-۱۴۸.

حاجی بابایی، حمیدرضا و واحدجوان، وحید و علیزاده، مریم، فروردین ۱۴۰۱، «قوامیت مردان و تاثیر آن بر فعالیت اجتماعی زنان از منظر قرآن»، پژوهشنامه معارف قرآنی، دوره ۱۳، شماره ۴۸، صفحه ۱۵۹-۱۸۶.

حسن پور، جمیله، سعدی، احمد، تابستان ۱۳۹۶، «والدین و پیشگیری از انحرافات اجتماعی در سیره امام صادق (ع)»، مجله پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، سال بیست و سوم، شماره پیاپی ۱۱۳، صفحات ۱۴۳-۱۶۸.

رستگار، مریم، وفایی، اعظم، احمدی، محمدرضا، پیرهادی، علی، آبان ۱۴۰۱، «تأثیر و نقش قوامیت مرد در خانواده و تربیت فرزند با رویکرد روانشناسی مثبت»، ششمین کنفرانس ملی روانشناسی، علوم تربیتی و اجتماعی.

شمس‌الله، مربجی، پاییز ۱۳۹۰، «بررسی نقش خانواده در کاهش انحرافات اجتماعی». معرفت فرهنگی اجتماعی، سال دوم، شماره ۴ (پیاپی ۸).

علاسوند، فریبا، شهریور ۱۳۹۱، «نقش مردان در مدیریت خانواده»، مجله پیام زن، شماره ۲۴۶.

علایی رحمانی، فاطمه، مرتضوی مهر، سیدرضا، ۱۴۰۰، «میزان گستره ولایت پدر از نگاه دینی»، فصلنامه مطالعات فقه و حقوق خانواده، دوره ۸، شماره ۲۹، صفحات ۴۵-۶۲.

مقدادی، محمدمهدی، بهار و تابستان ۱۳۹۵، «ریاست مرد در رابطه زوجیت»، دوفصلنامه علمی حقوق تطبیقی، دوره ۳، شماره ۱، صفحات ۱۶۹-۱۹۳.

نظری، فرهاد، زمستان ۱۴۰۰، «امنیت و آسایش خانواده و فرزند پروری در سایه مهر مادر و اقتدار پدر»، فصلنامه صیانت فرهنگی و سرمایه اجتماعی، سال اول، شماره ۴، صفحات ۴۰-۶۴.

۳. منابع لاتین

Baron-Cohen, S. (۲۰۰۳). The Essential Difference: Men, Women and the Extreme Male Brain. London: Penguin/Basic Books.

Hirschi, T. (۱۹۶۹). Causes of Delinquency. Berkeley: University of California Press.